

Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması

1922

Bolşevik İhtilali sonrasında Sovyet Halk Cumhuriyeti olarak siyasi haritadaki yerini alan Ukrayna'nın Türkiye ile ilişkilerini Türk-Rus ilişkileri bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Rusya'da Ekim Devrimi sonrası oluşan Sovyet idaresi ile Türk Millî Mücadelesi için ortak düşman Batı emperyalizmiydi. Bu dönemde iki ülke arasında gelişen ilişkiler, inişli ve çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Karşılıklı ümit ve beklentiler kimi zaman beraberinde birtakım sıkıntı ve sorunlar da getirmiştir. Özellikle Sovyet Rusya'nın Türk Millî Mücadele Hareketi'ne uygulamış olduğu çelişkili siyasetin bunda önemli etkisi vardır. Sovyetlerin, Batı emperyalizmi aleyhindeki propagandaları ile Anadolu'daki bağımsızlık hareketine yardım vaat etmeleri, ilişkileri olumlu yönde etkilerken, diğer taraftan aynı Sovyetlerin çeşitli vasıtalarla Türkiye içinde bazı gizli faaliyetler içine girmeleri, Ermeniler lehine isteklerde bulunmaları ve Eylül 1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kurultayı'nda İngiltere ve emperyalizme karşı mücadele çağrısı yapmalarına karşılık, yine İngiltere ile ticaret anlaşması yapmaları doğal olarak kuşku ve endişeyi de beraberinde getirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler ilk Türk heyetinin 1920'de Moskova'ya gitmesi sonrasında gelişmeye başlamış ve ziyaret sonrasında Sovyetler para ve silah sağlamayı taahhüt etmişlerdi. 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması bazı sorunlara çözüm bulsa da kuşku ve güvensizliği ortadan kaldıramadı. İlerleyen süreçte Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki hareketin Fransa ile görüşmeler içine girmesi, buna karşılık Sovyetlerin Enver Paşa kozunu devreye sokması, Molokanlar Sorunu ve verilmesi vaat edilen yardımların geciktirilmesi iki taraf ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. Ancak buna karşılık Ekim 1921'de Türkiye'nin Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile yaptığı müzakereler sırasında Sovyet temsilcisinin Türkiye'ye ödün verici bir tutum izlemesi ilişkileri bir nebze iyileştirdi. Bilindiği üzere bu müzakereler sonrasında yapılan Kars Antlaşması ile Türkiye Misak-ı Millî'yi bu üç ülkeye kabul ettirmiştir. İşte böyle bir ortamda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükûmeti, Yunanlıların Anadolu'dan tümüyle atılmasını sağlayacak genel bir saldırı hazırlamak amacıyla Sovyet Rusya'dan daha fazla mali ve askerî yardım istemek için Moskova Elçisi Ali Fuat (CEBESÖY) Bey'i görüşmelere memur etti. Ali Fuat Bey 17 Ekim 1921'de Stalin'le görüşerek, Türk-Fransız ilişkilerinden kaynaklanan şüpheleri gidermeye çalıştı. İşte tam bu dönemde Moskova Antlaşması'ndan beri düşünülen Türkiye ile Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasındaki dostluk antlaşması meselesi, Sovyet Rusya Hükûmeti tarafından tekrar gündeme getirildi. Sovyet Hükûmeti bu konuda Bütün Kırım ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı ve Sovnarkom Başkan Yardımcısı Mihail Vasilyeviç Frunze'yi yetkili kıldı. Frunze görünüşte, o sıralarda dış işlerinde özerk olan Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'yle Türkiye arasında bir antlaşma imzalamak için gerekli görüşmelerde bulunmak üzere görevlendirilmişti. Oysa gerçekte Frunze'nin görevi, Türk-Sovyet ilişkilerindeki sorunları masaya yatırmak, bunlara bir şekilde çözüm bulmak ve 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşması'ndan sonra TBMM Hükûmeti'nin Sovyet Rusya politikasında bir değişme olup olmadığını gözlemektir. Nitekim Frunze başkanlığındaki kırk kişilik Ukrayna Kurulu 13 Aralık 1921'de Ankara'ya ulaştı ve 20 Aralık'ta Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektubunu sundu. Frunze bu kabul esnasında TBMM Hükûmeti'nin emperyalizm karşıtı mücadelesini, Türk milletinin hürriyetini ve istiklalini müdafaa yolundaki kahramanlığını övücü mahiyette bir konuşma irad etti. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa ise Türkiye'nin bu bağımsızlık mücadelesine Sovyet Rusya'nın gösterdiği ilgiye teşekkür ederek, emperyalizm karşıtlığı temelindeki Türk Sovyet dostluğunun sarsılmazlığı teması üzerine kurulu bir konuşma yaptı. Frunze, Ankara'ya geldiği ilk günden itibaren başta Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey olmak üzere diğer birçok yetkili ile görüşmeler yaptı. Edinmiş olduğu ilk izlenimlerini rapor olarak 22 Aralık 1921'de Çiçerin'e gönderdi. Frunze bu ilk raporunda Türk halkının savaşlar

nedeniyle yorgun düştüğünü ancak yapılan etkili propaganda ile mücadelenin de gereğini çok iyi kavradığını, halkın ve idarecilerin Sovyet dostluğuna önem verdiklerini belirtmekte, TBMM Hükûmeti'nin Yunanlıları Anadolu'dan atmak için silah ve cephaneye gereksinim duyduğunu, dolayısıyla verilmesi taahhüt edilen 3,5 milyon altın rublenin bir an önce Türkiye'ye gönderilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Frunze bu raporundan üç gün sonra, 25 Aralık 1921'de Türk-Rus ilişkilerinde sorun teşkil eden meseleleri görüşmek üzere Mustafa Kemal Paşa ile bir araya geldi. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti temsilcisi İbrahim Abilov'un da hazır bulunduğu bu görüşmelerin bazı kısımlarına Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey de iştirak etti. Görüşmelerde ilk sözü alan Frunze, Türkiye Sovyet Rusya arasında kuşku ve güvensizliğe yol açan meseleleri ortaya koydu. İlk olarak, Fransa ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması dolayısıyla Türkiye'nin Sovyetlere karşı tavrının samimiyeti noktasında Moskova'da kuşku oluştuğunu ve bu kuşkunun bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etti. Daha sonra sırasıyla Enver Paşa ve Molokanlar sorunu ile Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardım imkânları ve şekli konularını gündeme getirdi. Mustafa Kemal Paşa ise öncelikle, Türkiye-Fransa Antlaşması'nda Sovyet Cumhuriyetlerinin çıkarlarına zarar verebilecek gizli maddeler bulunduğu yolundaki Avrupa ve Ankara kaynaklı bilgilerin gerçeği yansıtmadığı hususunda teminat verdi. Bu antlaşmanın Fransız işgalindeki bazı yerleri kurtarmak amacıyla yönelik ateşkes niteliğinde bir mukavele olduğunu ve Türkiye Sovyet Rusya dostluk ilişkileri aleyhinde hiçbir gizli madde içermediğini dile getirdi. Mustafa Kemal Paşa ayrıca Rusya'nın Enver Paşa lehindeki faaliyetlerini de eleştirerek, Enver Paşa'nın "*maceraperest ve hâkimiyet düşkünü*" bir kişi olduğunu ve bu kişinin gerek Rusya'yı ve gerekse kendilerini kandırdığını ifade etti. Mustafa Kemal Paşa son olarak Molokanlar meselesinin de Rusya'nın istekleri doğrultusunda çözümlenebileceğini belirtti. Anlaşıldığı kadarıyla 25 Aralık'taki bu görüşmede tüm meseleler dost ve samimi bir biçimde müzakere edilmiş ve çözüm yolunda her iki tarafın da istekli olduğu görülmüştü. Nitekim görüşmede ortaya çıkan bu dost ve samimi ortam Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Frunze şerefine 30 Aralık 1921'de verdiği ziyafette daha da pekiştirildi. Söz konusu ziyafette bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin istiklalini ve hürriyetini korumak üzere emperyalizme karşı yürüttüğü mücadelede Sovyet Rusya'nın samimi bir dost olabileceğini gösterdiğini ve bunun da birtakım antlaşmalarla teyit edildiğini ifade etti. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında, bazı kötü niyetli odakların Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir anlaşmazlık varmış gibi göstererek, bu samimi dostluğu bozmaya çalıştıklarını dile getirdi. Ukrayna Kurulu için düzenlenen bu ziyafetin hemen ardından, General Frunze ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey arasında görüşmeler başlamış ve 2 Ocak 1922'de Türkiye ile Ukrayna arasında "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" imzalanmıştır. Hemen ön sözde antlaşmanın gerekçesi, "milletlerin kardeşliği prensibi çerçevesinde Karadeniz'de yakın komşuluk münasebetlerini ve ortak çıkarlara bağlı dostluk ilişkilerini geliştirmek" şeklinde ifade edilmiştir. İlk bakışta 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nı andıran bu 16 maddelik antlaşmada, iki önemli husus dikkati çekmektedir. İlk olarak Türkiye, Ukrayna'nın eski Rus İmparatorluğu toprakları üzerinde kurulan bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu kabul etmiş, buna karşılık Ukrayna da Moskova Antlaşması ile tayin olunan Türkiye sınırları ile Türkiye'nin Kafkas Şûralar Cumhuriyeti ile imzaladığı her anlaşmayı tanıdığını açıkça belirtmiştir. 20 Ocak 1922 tarihli bu antlaşma ile Ukrayna - Türkiye ilişkilerinin ittifak zeminine oturtulması ve Ukrayna'nın Türkiye ile Kafkas Sovyet Devletleri arasında yapılan antlaşmaları tanıması şüphesiz oldukça önemlidir. Bununla beraber Frunze'nin Türkiye ziyareti, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi ve nihai olarak Türkiye - Sovyet Rusya ilişkilerinde sorun teşkil eden meselelerin çözüme kavuşturulması ise çok daha önemlidir. Nitekim bu ziyaret ile Türk-Fransız Antlaşması'ndan kaynaklanan Sovyet kuşkusu ortadan kalkmış, Enver Paşa meselesi Türkiye ve Molokanlar meselesi de Sovyet Rusya'nın istekleri doğrultusunda çözüme kavuşturulmuştur. Hepsinden de önemlisi Frunze Moskova'ya dönüşü sonrası, Türkiye'ye maddi yardımda bulunulması hususunda çaba göstermiş ve bu çabanın sonucu olarak 3 Mayıs 1922'de 3,5 milyon altın ruble

Ankara'da TBMM Hükûmeti'ne teslim edilmiştir. Bu çabanın bir teşekkür nişanesi olsa gerek, Frunze'nin heykeli 1926 yılında yaptırılan Taksim Cumhuriyet Abidesi'nde (yeni adıyla Atatürk Anıtı'nda) Atatürk'ün hemen arkasındaki figürler arasına yerleştirilmiştir. Netice itibarıyla yaklaşık yirmi gün süren General Frunze ziyaretini ve 2 Ocak 1922 tarihli Türkiye Ukrayna Dostluk Antlaşmasını, Millî Mücadele dönemi Türk Sovyet ilişkilerinde "zirve" olarak nitelemek mümkündür.

Aygün ATTAR

KAYNAKÇA

ASLAN, Yavuz, **Mustafa Kemal-M. Frunze Görüşmeleri: Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve.**

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, Kültür Bakanlığı.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi.

CEBESOY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları.**

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası.**

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi.**

KARABEKİR, Kazım, **İstiklâl Harbimiz.**

SELEK, Sebahattin, **Anadolu İhtilâli.**

SONYEL, R. Salâhi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II.**

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde.**

TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar -I (1908-1925).**

YERASİMOS, Stefanos, **Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden "Millî Mücadeleye").**

19/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-ukrayna-dostluk-antlasmasi/?pdf=3290> adresinden erişilmiştir